

O'QUVCHILARNI KASB TANLASHGA YO'NALTIRISHNING MUHIM SIFATLARI HAMDA IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK VAZIFALARI

Joniyeva Feruza Jamolovna

Buxoro viloyati Jondor tumani 21- umumta'lim maktabi psixologi

Annotatsiya: *O'quvchi-yoshlarni kasbiy faoliyatga to'g'ri yo'naltirish va ta'lim samaradorligini oshirishda yuqori natijalarni beradigan uslublardan foydalanish muhim omillardan hisoblanadi. Yosh mutaxassislarga pedagogik-psixologik bilimlar, uslubiy ko'rsatmalar berish bilan birgalikda, jamiyatda mavjud bo'lgan turli kasblar haqida ham keng qamrovli bilimlar berish maqsadga muvofiqdir.*

Kalit so'zlar: *ijtimoiy munosabatlar, o'z-o'zini anglash, ruhiy holat, psixik jarayonlar, kasbiy mahorat, kasb etikasi, qiziqish, qobiliyat*

KIRISH

Kasbiy o'zlikni anglash shaxsning professional hayotida muhim rol o'ynaydi. Bu jarayon quyidagi jihatlarni o'z ichiga oladi: Shaxsiy qobiliyatlarni tushunish-kasbiy o'zlikni anglash orqali shaxs o'z qobiliyatlarini va kuchli tomonlarini aniqlaydi. Bu esa professional rivojlanishga yo'naltiruvchi asosiy omil hisoblanadi.

Maqsadlarni belgilash-o'zlikni anglash jarayoni shaxsga o'z kasbiy maqsadlarini belgilashda yordam beradi. Aniq maqsadlar esa shaxsning muvaffaqiyatli faoliyat yuritishiga yordam beradi. Ijtimoiy munosabatlar-kasbiy o'zlikni anglash ijtimoiy munosabatlarni rivojlantirishda ham muhimdir. Shaxs o'z kasbiga oid ijtimoiy aloqalarni o'rnatish va rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Shuningdek, kasbiy o'zlikni anglash sohasini korreksiyalash jarayoni bir qator jihatlarni o'z ichiga oladi: O'z-o'zini tahlil qilish- bu shaxsning o'z qobiliyatlari, qiziqishlari va qiymatlarini aniqlash jarayonidir. Bu jarayon orqali shaxs o'zining kasbiy yo'nalishini belgilashi mumkin.

Psixologik testlar-psixologik testlar va anketalar yordamida shaxs o'z qobiliyatlari va qiziqishlarini aniqlashi mumkin. Bu usul kasbiy yo'nalishni tanlashda foydali bo'ladi. Mutaxassislar bilan maslahatlashish-Kasbiy yo'nalishda mutaxassislar bilan maslahatlashish shaxsga o'z yo'lini aniqlashda yordam beradi. Mutaxassislar tajribasi va bilimlari orqali shaxsning kasbiy o'zligini anglash jarayoni yaxshilanadi. Ta'lim va rivojlanish-Ta'lim jarayoni kasbiy o'zlikni anglashda muhim ahamiyatga ega. O'qish va malaka oshirish orqali shaxs o'z qobiliyatlarini rivojlantirishi mumkin. Professional kurslar-professional kurslar va treninglar orqali shaxs yangi ko'nikmalarni egallashi va kasbiy rivojlanishini davom ettirishi mumkin.

Kasbiy o'zlikni anglash sohasini korreksiyalash uchun bir qancha usullar mavjud. Bulardan biri Mentorluk dasturlari. Mentorluk dasturlari orqali tajribali mutaxassislar

yangi boshlovchilarga yo'l-yo'riq ko'rsatishi mumkin. Bu jarayon shaxsning professional rivojlanishini tezlashtiradi. Guruh muammolarini hal qilish-Guruh muammolarini hal qilish orqali shaxslar bir-biridan tajriba olishlari va yangi fikrlarni kiritishlari mumkin. Bu usul ijtimoiy munosabatlarni rivojlantirishda ham foydalidir. O'quvchi-yoshlarni kasbiy faoliyatga to'g'ri yo'naltirish va ta'lim samaradorligini oshirishda yuqori natijalarni beradigan uslublardan foydalanish muhim omillardan hisoblanadi. Yosh mutaxassislariga pedagogik-psixologik bilimlar, uslubiy ko'rsatmalar berish bilan birgalikda, jamiyatda mavjud bo'lgan turli kasblar haqida ham keng qamrovli bilimlar berish maqsadga muvofiqdir.

Kasblar to'g'risida keng malumotlar berish va kasbiy shakllanishni ta'minlashga to'siq bo'luvchi bir qator omillarni ham o'z o'rnida yoshlarga singdirib borish lozim:

1. Mutaxassislariga qo'yiladigan kasbiy va shaxsiy talablarning o'sib borayotganligi.
2. Kasb tanlashga sabab bo'luvchi omillarning davriy xarakterga egaligi va kasblar to'g'risidagi ijtimoiy ideallarning yagona me'yorining mavjud emasligi.
3. O'spirin kasbiy tasavvurlarining ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlarga va bozor munosabatlariga hamohang o'zgarayotganligi hamda kasb-hunar va tegishli mutaxassislik yo'nalishlari o'rtasidagi tafovutning keskin ortayotganligi.
4. Yoshlarning mutaxassislik yo'nalishlarini tanlashlarida aniq tasavvurga, maqsadga, faoliyat yo'nalishiga va istiqbol rejalarini belgilash qobiliyatiga ega emasligi va boshqalar.

Demakki, yoshlarni kelajakda mutaxassis sifatida o'zlarini teranroq tasavvur qilishlari va egallayotgan kasbiga xos-mos sifatlarni shakllantirishda pedagoglar va amaliyotchi psixologlarning o'rnini kattadir. Yoshlarga ertangi kunda o'z faoliyatlaridan qoniqish hissini paydo qilishlari hamda o'z hayotlaridan mamnun yashashlari bugungi kundagi kasbni to'g'ri tanlay olishlariga bog'liqligini anglatadi olishlari lozim. Shundagina har bir inson har tomonlama sifatli hayot kechirishi va mavjud to'siqlarni osonlikcha yengib o'tishi mumkin bo'ladi. Natijada sohaning rivoji ancha tezlashadi. Bu esa jamiyat ravnaqidan dalolatdir.

Mamlakatimizda uzluksiz ta'lim tizimida olib borilayotgan keng qamrovli islohotlarning asosiy maqsadlaridan biri yoshlarni chuqur bilim olishlari, iste'dodlarini ro'yobga chiqarishda har tomonlama qo'llab-quvvatlash, shu bilan birgalikda ularning mustaqil hayotga tayyorlash ko'nikmalarini ham shakllantirib borish ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Kasb tanlashga yo'naltirish davlatning chora-tadbirlari tizimidan iborat bo'lib shaxs tomonidan tanlanadi va quyidagi shakllarda amalga oshiriladi:

- maktabda kasbiy ma'lumotlar berish;
- kasb- hunar maorifi bilan shug'ullanish;
- radio, televidenie, kino, matbuotda tashviqot qilish;

- kasb yuzasidan maslahatlar;
- kasbga saralash (qobiliyatiga binoan); - kasbga moslashish (adaptatsiyalash).

Kasbning mazmunini va mohiyatini tushunmaslik o'quvchilarda tanlagan kasbga munosabatining salbiylashishiga olib keladi. Bunday holatning oldini olish uchun quyidagi tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir:

- O'quv materiallarini, umuman ta'limni hayot bilan bog'lash.
- Ma'lumotlarni o'zlashtirishda shaxsiy faollikni shakllantirish.
- O'tgan bosqichdagi faoliyatdan qoniqish va kelgusi faoliyat uchun ijobiy zamin hozirlash.
- Istiqbol rejani muvofiqlashtirish va yosh bosqichining yuqorilashuviga qarab buni takomillashtirib borish.
- O'quv-uslubiy qiyinchilik bilan shaxsiy nomurosasizlik belgilari o'rtasidagi uzviylikni yo'qotish.
- Kasbiy faoliyat hayotning muhim qismi bo'lib, ishdagi muvaffaqiyatlar o'ziga ishonishga yordam berishligini inobatga olish.

Kasb tanlash jarayoni ijtimoiy ahamiyat kasb etsa-da, lekin uning ortida jismoniy individual (yakkahol) shaxs turadi. Shu boisdan ham har bir kasb tanlovchi shaxsiyatiga individual munosabatni amalga oshirish zarur. Buning uchun kasb tanlovchining yosh va jins xususiyatlariga binoan kasb maorifini amalga oshirish maqsadga muvofiq. Bunda birinchi navbatda shaxsning kasbiy ehtiyoji, motivi, layoqati, qiziqishi va qobiliyatini hisobga olish lozim bo'ladi.

Kasb maorifi - bu o'quvchilarni kasbning mohiyati bilan, har bir kasbning shaxs oldiga qo'yadigan talablari bilan tanishtirishdan iborat ta'sirchan axborotlar majmuasidir. Ma'lumotlarning aniqligi, to'liqligi, xususiy va ijtimoiy ahamiyati ifodalanganligi bilan boshqa tarkiblardan ajralib turadi. Kasb maorifi insonning yoshi, jinsi, saviyasiga ko'ra xilma - xil tarzda amalga oshiriladi, shakllari esa verbal va noverbal, kuzatuv va tanishuv, ko'rgazmali va grafik, uchrashuv kabi ko'rinishlarga ega.

Kasbiy maslahat - kasbga yo'llashning mohiyatini inson ongiga chuqurroq singdirish uchun, shaxsning ishtiyoqi va qobiliyatlariga mos kasb - hunar (ixtisos) tanlashi uchun muhim ob'ektiv va sub'ektiv shart - sharoit yaratish jarayonidir. Kasb egallovchi (tanlovchi) ehtiyoji, o'qituvchi (murabbiy)ning kasbiy mas'uliyatidan kelib chiqqan holda ilmiy - amaliy xususiyatli yo'llanmalar berish jarayonidir.

Maslahat o'zining maqsadga yo'nalganligi, izchilligi, ob'ektivligi, axborotlar bilan to'yinganligi bilan boshqa asosiy qismlardan keskin ajralib turadi.

Kasbiy saralash - muayyan kasbni muvaffaqiyatli ravishda egallab, o'z oldiga qo'ygan fuqarolik (xususiy) burchini yuqori saviyada ado eta biladigan shaxslarni ajrata olishdan iborat jarayondir. Kasbiy bilimlar, shakllangan ma'lum ko'nikmalar, malakalarga asoslangan holda tekshirish me'zonlariga suyanib, omilkorlik bilan oqilona saralash o'tkaziladi.

Kasbiy moslashish - yosh kasb egalarining va mutaxassislarning kasbiy faoliyatga, uning shart sharoitlariga, talablariga muvaffaqiyatli ravishda moslashish (bir necha bosqichlardan iborat) jarayoni tushuniladi. Kasb mohiyatiga kirishish, bilimlar, ko'nikmalar, malakalar bilan tanishish, ularni egallash uchun oqilona usullar tanlash, ulardan amaliyotda unumli foydalanish, shart-sharoitlarga odatlanish, mahorat qirralarini o'zlashtirish kabi muhim qismlar moslashish tarkiblarini tashkil qiladi. Kasb tanlashga ta'sir etuvchi asosiy omillar quyidagilardan iborat:

- 1) Ta'lim - tarbiya tizimida kasbga yo'llash faoliyatining mazmuni va metodikalari majmuasi mukammal ravishda mujassamlashganligi.
- 2) O'quvchilarni kasb tanlashga o'rgatishda o'qituvchilar jamoasi faoliyati hamkorligi va samaradorligi.
- 3) Sinf rahbarining ota - onalar bilan hamkorligi ongli kasb tanlash negizi ekanligi.
- 4) Kasb tanlashda yoshlar tashkilotining ishtiroki.
- 5) Sinfdan va maktabdan tashqari olib boriladigan ishlar mazmunida kasb tanlashning alohida ajratilib ko'rsatilishi.
- 6) Maktablarda, ishlab chiqarish tashkilotlarida kasb tanlashni ommaviy va keng ko'lamda yo'lga qo'yilishi.
- 7) Maxsus muassasalar faoliyati.
- 8) Kasbga oid ko'rgazmalar, sayohatlar uyushtirilishi.
- 9) Ijodkor, nufuzli, mahoratli kishilar bilan uchrashuvlar o'tkazilishi.
- 10) Kasb tanlashda mahalliy matbuot, radio va televideniening ishtiroki.
- 11) Mutaxassis psixologlar tomonidan kasbiy bilimlarning o'quvchilarga doimiy tarzda berilishi va ular bilan individual ishlash.

O'quvchilarni kasbga yo'naltirishda albatta tanlangan kasb professiogrammasini ham hisobga olish maqsadga muvofiqdir. Professiogrammada ushbu omillarga alohida ahamiyat berilishi talab etiladi:

1. Kasb va uni ixtisosliklarining psixologik tavsifi;
2. Kasb-korning (hunarning) mamlakat iqtisodiyoti uchun ahamiyati;
3. Kasb va ixtisoslikning ijtimoiy tavsifi;
4. Kasbning ijtimoiy psixologik ahamiyati va tavsifi; yoshlarda uning ijtimoiy mavqei (nufuzi), jamoaning o'ziga xos xususiyatlari, vertikal va gorizontal bo'yicha shaxslararo munosabatlarning xususiyatlari;
5. Kasbiy faoliyatni muvaffaqiyatli egallash uchun zarur bilimlar va ko'nikmalar ko'lamining pedagogik tavsifi (maxsus mezonlar orqali kasbiy mahorat aniqlanadi);
6. Pedagogik jarayonni takomillashtirish yuzasidan takliflar, tayyorgarlik muddatlari, tadbir - choralarning umumiy tavsifi;
7. Mehnat sharoitining gigienik tavsifnomasi;

8. Kasb bo'yicha mehnat qilishga tibbiy jihatdan ta'qiqlanuvchi omillar izchilligi;

9. Kasbga psixologik nomutanosiblik, yoki kasbiy yaroqsizlik; 10. O'zini o'zi faollashtirish va identifikatsiyalash.

XULOSA

O'quvchilarga qanchalik o'z qiziqishlari, layoqati, xoxish-istaklari va qobiliyatlarini to'g'ri anglab yetish asosida kasb-tanlashlariga imkoniyat berilsa, shu sohaning taraqqiyotiga zamin hozirlangan hisoblanadi. Bu esa kelajakda yoshlarning o'z sohalari bo'yicha yetuk mutaxassis bo'lishlariga imkon demakdir. Hozirgi kunda o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishda pedagogik-psixologik va umumtexnik va kasb ta'limi mutaxassilari olib borayotgan ishlar salmoqli o'ringa egaligi ma'lum. Darhaqiqat, o'quvchi yoshlarning kasbiy bilimlar va ko'nikmalarini shakllantirish, ularga to'g'ri yo'nalish berish ishlari ko'proq kasb-hunarga yo'naltiruvchi mutaxassislar, pedagog-psixologlar zimmasiga tushadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Muslimov N.A. Bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchisini kasbiy shakllantirish. (Monografiya). T.: Fan, 2004, - 128 b.
2. Abdukodirov A.A., Rashidov X.F. O'zluksiz ta'lim tizimida o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishning ilmiy-pedagogik asoslari. // Respublika ilmiy-amaliy konferensiya. T.: Maktab va xayot, 2002.-220 b.
3. Bozorova S. Oliy ta'limda kasbiy yunaltirilgan o'qitish texnologiyalari. – T.: Fan, 2006, - 126 b.
4. Xolmatov P. O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish texnologiyasi. Monografiya. - T.:Fan. 2006